

Legendarische taalkracht

Hoe is het mogelijk dat de stukken van Shakespeare nauwelijks aan kracht lijken in te boeten? ‘Had hij in proza geschreven, dan zou hij allang vergeten zijn.’

TEKST **Sara van der Kooi**

De stukken van William Shakespeare doorstaan alle eeuwen. Hoe komt dat eigenlijk? Drie bewerkers/vertalers met elk hun eigen stijl en smaak vertellen over hun aanpak. Dramaturge Janine Brogt vertaalde vele Shakespeare-stukken, onder meer voor Gerardjan Rijnders bij Toneelgroep Amsterdam. Regisseur Jack Nieborg noemt zich ‘vernederlander’ en is sinds veertien jaar regisseur bij het openlucht Shakespeare-theater te Diever. En schrijver Tom Lanoye bewerkte de koningsdrama’s onder de titel ‘Ten Oorlog’ en maakte onlangs ‘Hamlet vs Hamlet’ voor regisseur Guy Cassiers. Over één ding zijn ze het roerend eens: Shakespeare was een fenomenaal schrijver, maar bovenal was hij een echte theaterman.

Lanoye: “Shakespeare is van voor tot achter groot theater. Daar hoort bij dat het grote literatuur is. Maar zijn werk is meer dan alleen tekstboek, het is een partituur voor grote voorstellingen. Als niet-Engelstaligen hebben wij het voorrecht dat we het proces van vertalen moeten doorlopen. Vertalingen zijn altijd interpretaties. Ik beklag de Angelsaksen die vastzitten in een overdreven bewondering voor het monument Shakespeare.”

Diepste gevoelens

Brogt is gefascineerd door de persoonlijkheid van Shakespeare, die door al zijn stukken heen zichtbaar is. “Omdat Shakespeare zo’n instituut is, wordt zijn werk vooral gezien als literatuur. De man zelf komt niet vaak in zicht. Hij was op de allereerste plaats een theaterman, schreef voor zijn eigen theatergezelschap dat steeds in gang moest blijven, met alle uitdagingen van dien. Tegelijkertijd was hij in staat om zijn diepste gevoelens op te schrijven. Over liefde die kapotmaakt of kapotgemaakt moet worden, over politieke teleurstellingen, over slapeloosheid. Shakespeare had een enorme psychologische rijkdom in zich, waardoor hij al die personages kon bedenken en van binnenuit kon beschrijven. Haat, liefde, tederheid, totaal sadisme, totale ontrouw: in elk stuk zitten aspecten van hemzelf. Thema’s als de liefde voor muziek of slapeloosheid, als je hem daarover leest, kan je niet anders dan denken dat hij hier zelf spreekt.”

Nieborg noemt de Grote Bard een liefdevol auteur. “Shakespeare laat het oordeel achterwege en vertelt het verhaal vanuit verschillende perspectieven. Ook met slechte karakters kan je heel lang meelopen, omdat hij er heel open over schrijft. Bijvoorbeeld in ‘Othello’: hij oordeelt niet over Iago, maar laat hem wel dingen doen waar de toeschouwer zelf een oordeel over kan geven. Dat is de kracht van Shakespeare. De psychologische rijkdom van zijn personages blijft altijd bestaan.”

“Het is de kunst om zijn teksten recht te doen in deze tijd en hem net zo lekker speelbaar te maken als de oorspronkelijke versie”, zegt Brogt. Maar lekker speelbaar is natuurlijk een relatief begrip. Vooral over de vraag of Shakespeare’s versvormen moeten worden gehandhaafd, lopen de meningen uiteen.

Nieborg probeert zijn bewerkingen vooral zo simpel en begrijpelijk mogelijk te houden. “De laag die het verhaal vertegenwoordigt, daar richt ik me vooral op. Ik noem het dan ook ‘vernederlandsen’ wat ik doe. Een stuk moet niet alleen in deze tijd passen, maar in mijn geval ook geschikt zijn voor een publiek dat in de zomer buiten zit. Ik krijg wel eens kritiek dat mijn vertalingen te eenvoudig of te helder zouden zijn. Maar Shakespeare, dat was theater voor het volk. Er zijn vertalingen, zoals die van Burgersdijk, die zijn prachtig om te lezen maar eigenlijk niet te spelen. Shakespeare is gewoon toneel voor iedereen. In onze tijd is het lastig om de verschillende lagen die hij aansprak – van de rijke adel tot de arme burgerij – weer te geven. Daarom focus ik me in mijn vertalingen op de verhaallijn en schrijf ik niet in rijm. En hopelijk is wat ik schrijf over vijftig jaar gedateerd.”

Brogt heeft een andere aanpak. “Shakespeare wisselt in zijn werk poëzie en proza met elkaar af. De inhoud is altijd erg gelaagd. Ik kies dan voor een vorm die ritmisch is, kleurig, maar wat losser met de versvorm omgaat. Ik hoop dat de inhoud daardoor directer bij het publiek aankomt. Als je de Nederlandse teksten in een te strakke versvorm giet, worden ze eigenlijk altijd ingewikkelder dan het origineel.”

Proza versus poëzie

Lanoye daarentegen is een groot liefhebber van Shakespeare’s vijfvoetige jamben. “Aan alleen mooi klinkende poëzie heb je niets. Maar het

• achtergrond

Camilla Siegertius
Julia
Herman & Wolff

“66”

Legendarische taalkracht

omgekeerde is ook waar: als je Shakespeare in spreektaal vat, dan dood je hem. Het is alsof je Mozart zou spelen, maar met ‘meer toegankelijke’ muziek. Dat is gewoon geen Mozart meer. Je moet een literaire poging doen. Persoonlijk ben ik een groot voorstander van literaire taal op het podium. Taal is muziek, en wij onderschatten ons eigen Nederlands: dat is even soepel en klankrijk als Frans of Engels. ‘Ten Oorlog’ en ‘Hamlet vs Hamlet’ zijn geschreven in verzen. Ik daag iedereen uit: beluister Abke Haring als ‘mijn’ Hamlet. Je zult iedere zin en gedachte begrijpen. In een taal die, juist vanwege de muzikaliteit, dubbel zo aangrijpend is. Overigens, alle bekende quotes van Shakespeare zijn verzen. Had hij in proza geschreven, dan zou hij allang vergeten zijn. Zijn taalkracht is de kern van zijn legende.”

Maar hoe ver mag je dan gaan in het aanpassen en actualiseren van Shakespeare’s teksten? Daar zitten geen grenzen aan, vindt Brogt. “Bij Orkater hebben we ‘Richard III’ doorsneden met teksten van Tom Waits. Het paste totaal in elkaar. Ik heb vaak gedacht als ik daar in de zaal zat: Shakespeare zou dit meesterlijk hebben gevonden. Zo’n kolkende taal en kolkende muziek met spel dat *spot-on* was. Hij zou genieten hebben. Je kunt zo ver gaan als je wilt, als je maar weet wát je vertelt en als dát maar met

Shakespeare te maken heeft. Anders kun je beter zelf een stuk schrijven.”

Lanoye is misschien wel de meest drastische bewerker. “Shakespeare heeft fantastische partituren geleverd waar je qua interpretatie en knippen en plakken zoveel kanten mee op kunt zonder dat de kern beschadigd raakt. Zijn toneelstukken zijn zelf bewerkingen van stukken van anderen. Het is dus eigenlijk veel Shakespeareaanser om bewerkingen te maken dan om zijn werk zo oorspronkelijk mogelijk op het toneel te brengen. Bovendien: literair fetisjisme levert zelden goed theater op. Dat vraag ik zelf ook nooit van regisseurs en acteurs. Ik heb liever dat men er iets mee doet: schuiven, monteren, uitzoeken hoe je dat op het podium brengt. Anders heb je geen toneel. Dan maak je theater voor het museum.”

Literair fetisjisme levert zelden goed theater op

Tom Lanoye

‘Who ever loved that loved not at first sight?’

- uit ‘As you like it’

Tom Lanoye: “Geniale poëzie is de motor van Shakespeare. Als je het mechaniek van de vijfvoetige jambe kent, dan zie je hoe perfect dit is. Het heeft alles wat de vijfvoetige jambe vereist: een gedachte binnen vijf jamben bevat, de derde en vierde lettergreep bevatten het betekenisdragende element. Puur technisch gezien is het dus een perfect vers, en het klinkt ook heel mooi. Het zou een heel goede punchline zijn in een moderne song.”

*‘Deze tekst moet ingetogen
uitgesproken worden! Houd het
dicht bij jezelf. Ik kan er niet tegen
als ik een volwassen kerel op het
toneel zie staan met een pruik op,
die met veel bombarie hartstocht in
stukken staat te scheuren.’*

- uit ‘Hamlet’

Jack Nieborg: “In de stukken van William Shakespeare gaat het ook altijd over toneel. Zo geeft Hamlet bijvoorbeeld deze instructies aan de toneelspelers. Die opdracht komt dicht in de buurt bij mijn eigen wens om bij het vertalen met name de lijn van het verhaal te volgen.”

*‘And my poor fool is hanged. No, no,
no life? Why should a dog, a horse, a
rat have life, and thou no breath at
all? Thou’lt come no more. Never,
never, never, never.’*

- uit ‘King Lear’

Janine Brogt: “Net voordat King Lear sterft, zegt hij vijf keer het woord ‘never’. Een meesterlijke zet van Shakespeare: hij laat de taal hier als het ware verdunnen en weglopen. Het is een soort abstractie die je kunt vergelijken met werk van de Ierse schrijver en dichter Samuel Beckett.”

Gaite Jansen

Ophelia 'Hamlet'

Ophelia is Hamlets geliefde. Zijn dubbelzinnige gedrag maakt haar gek, waarna ze verdrinkt in een beek. Gaite Jansen speelt Ophelia in 'Hamlet vs Hamlet' bij Toneelgroep Amsterdam, te zien tot en met 13 juni.

“Ophelia staat voor mij voor de hoop. Ze is zo puur en onbeschreven. En ze is heel erg verliefd op Hamlet. Ze zit vast in het systeem dat

een koninklijk hof is en ziet in hem een weg naar buiten. Maar hij laat haar in de steek. Dat maakt haar kapot. Er wordt door Hamlet, haar vader en haar broer heel bot met haar omgesprongen, maar ze probeert toch steeds een open blik op de wereld te houden. Zonder oordeel. Ze gaat altijd uit van het goede. Ophelia is daarin niet naïef of achterlijk, ze is heel intelligent. Het is heel dapper om altijd eerder

het goede te zien dan het slechte. Ik herken me wel in haar pogingen om steeds opnieuw de wereld proberen te bevatten. Iedereen zal weer andere dingen in haar herkennen. Het is bijzonder dat Shakespeare met haar een personage heeft geschapen, dat nog steeds mensen raakt, bij iedereen op een andere manier. Het is een hele eer om haar nu als mijn eerste rol bij Toneelgroep Amsterdam te mogen spelen. Guy Cassiers, de regisseur, heeft me erg vrij gelaten om de rol uit te zoeken binnen de ruimte die de tekst geeft. Je kunt bij het spelen bovendien niet anders dan genieten van al die mooie zinnen die je mag zeggen. De kracht van Shakespeare en van Tom Lanoye die de tekst bewerkte is dat ze voor elk woord dat ze zouden kunnen gebruiken een nog veel mooier woord weten te vinden. De taal die dat oplevert, helpt je bij het spelen.”

ROBBERT VAN HEUVEN

FOTO'S ACTEURS: JAN VERSWEYVELD,
DEEN VAN MEER, PAN SOK

• achtergrond

Stedelijk museum Amsterdam